

■ УДК 1/14

І. А. Куриленко, кандидат філологічних наук, доцент,
Харківська державна академія культури, м. Харків

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ МОДУСИ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Розглядаються проблемні питання, пов'язані з осмисленням формування постмодернізму крізь призму екзистенціалізму та виявленням генетичного зв'язку цих двох філософських систем. Здійснено порівняльний аналіз філософій XX і XXI ст., їх категорій. Особлива увага приділена деформації фундаментальних екзистенціальних модусів у культурі постмодерну: відчуженості, самотності, страху, втечі, розпачу, нереалізованості тощо, а також деструкції особистості, що виявляється в її розпорошеності, розмитості, амбівалентності, гібридності. Доведено, що в культурі постмодерну виникла нова модель постекзистенції — homo existens, яка здатна витримати тотальні трансформації соціуму й культури в надшвидкісному віртуально-цифровому світі, де домінують інформаційна філософія й комп'ютерне мислення.

Ключові слова: екзистенція, постекзистенція, філософія екзистенціалізму, постмодерністська культура, екзистенціальний модус.

И. А. Куриленко, кандидат филологических наук, доцент,
Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ МОДУСЫ В КОНТЕКСТЕ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Рассматриваются проблемные вопросы, связанные с осмыслением формирования постмодернизма сквозь призму экзистенциализма и выявлением генетической связи этих двух философских систем. Осуществлен сравнительный анализ философий XX и XXI вв., их категорий. Особое внимание уделяется деформации фундаментальных экзистенциальных модусов в культуре постмодерна: отчужденности, одиночества, страха, бегства, отчаяния, нереализованности и т. д., а также деструкции личности, что проявляется в ее раздробленности, размытости, амбивалентности, гибридности. Доказано, что в культуре постмодерна возникла новая модель постэкзистенции — homo existens, которая способна выдержать тотальные трансформации социума и культуры в сверхскоростном виртуально-цифровом мире, где доминируют информационная философия и компьютерное мышление.

Ключевые слова: экзистенция, постэкзистенция, философия экзистенциализма, постмодернистская культура, экзистенциальный модус.

I. A. Kurilenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
The Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

EXISTENTIAL MODES IN THE CONTEXT OF POSTMODERN CULTURE

The paper considers the challenging issues on the comprehension of the post-modernism formation from the perspective of existentialism and revealing the

genetic connection of these two philosophical systems. A comparative analysis of the philosophies of the 20th and 21st centuries and their categories has been carried out. Special attention is paid to the deformation of the fundamental existential modes in the postmodern culture: alienation, loneliness, fear, fleeing, despair, lack of implementation and so on, as well as the destruction of the individual, which is manifested in its fragmentation, blur, ambivalence, hybridity. It is proved that in the postmodern culture a new model of post-existence has emerged — homo existens, which is able to withstand the total transformations of society and culture in a super-fast virtual-digital world, where information philosophy and computer thinking dominate.

Key words: *existence, post-existence, the philosophy of existentialism, post-modern culture, existential mode.*

Постановка проблеми. Процес глобалізації в сучасному світі засвідчує той факт, що сьогодні, на початку ХХІ ст., особлива увага зосереджена на проблемі сутності людського буття, кардинальних зрушеннях у людській свідомості: людина вже не відчуває себе цілісним елементом культурної мозаїки, частинки якої мають контури та межі. Загальновідомо, що екзистенція як духовне існування людини, що виражає її специфічну індивідуальну сутність, була об'єктом уваги філософії екзистенціалізму — провідного напрямку ХХ ст. Утім, актуалізація екзистенційних рефлексій в умовах постмодернізму не є випадковою: межа ХХ–ХХІ ст., як і будь-яка перехідна доба, загострює в людській свідомості відчуття кризи та дезорієнтації. Переживання подібної «межової ситуації» неминуче актуалізує екзистенційні питання, адже особистісне буття є не тільки ядром зацікавлень людини, але й вихідним пунктом роздумів над світовими проблемами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах сучасного національного філософсько-культурологічного дискурсу не здійснено порівняльного аналізу філософій ХХ і ХХІ ст., їх категорій, осмислення формування постмодернізму крізь призму екзистенціалізму, виявлення їх генетичного зв'язку, хоча існує чимало цікавих трактувань постмодерну з позиції «філософії існування». Так, змістовні спостереження щодо наявності екзистенціальних мотивів у сучасній культурній парадигмі висловили у своїх дисертаційних дослідженнях П. В. Прокоп'єва (*Філософія екзистенції в контексті постмодернізму*, 2012) та І. В. Ігнатенко (*Філософсько-антропологічний вимір феномену самотності: від модерну до постмодерну*, 2012). Спільність філософських пошуків постмодерністів із представниками «філософії існування» виявлено Т. Є. Клименко в науковій статті «Експлікація екзистенціальних модусів: Ж. П. Сартр і постмодернізм» (2011). На проблемі деформації екзистенціальних модусів у культурі постмодерну зосередила увагу О. В. Пастушкова в розвідці «Людина фактична: постмодернізм *versus* екзистенціалізм». Утім, попри високий фаховий рівень досліджень названих авторів, чіткість і обґрунтованість наукових позицій, постмодернізм крізь призму екзистенціального дискурсу вивчений недостатньо, чим і зумовлена актуальність теми цього дослідження.

Відповідно, **мета** статті — комплексно розкрити специфіку екзистенціальних модусів у контексті становлення й розвитку постмодерністської парадигми XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що постмодерністська культура хронологічно дистанційована від піку популярності філософії екзистенціалізму (40–50-ті рр. XX ст.), у ній достатньо чітко прочитуються її визначальні модуси: гайдеггерівський пошук сенсу буття як *Dasein*-у; ясперівська теорія «межових» ситуацій; бердяєвська концепція самотності/відчуженості людини у «світі речей»; буберівське «буття в комунікації»; сартрівська діалектика «Я» та «Іншого»; тлумачення абсурдності людського існування А. Камю тощо. Розглянемо деякі з цих модусів.

Домінантою, що виявляє екзистенціалістські погляди на початку XXI ст., передусім є проблема тотального (абсолютного) відчуження від дійсності як знаку надходження «якогось», дотепер не відомого, самопочуття людини в ній. Така відчуженість стає причиною звернення до екзистенційно-постмодерністських модусів страху, зайвості, втечі, розпачу, нереалізованості тощо, а також деструкції особистості, що виявляється в її розпорощеності, розмитості, амбівалентності, гібридності, а отже, спричиняє виникнення нової моделі постекзистенції — *homo existens*, яка здатна витримати тотальні трансформації соціуму й культури в надшвидкісному віртуально-цифровому світі, де домінують інформаційна (постмодерністська) філософія й комп'ютерне мислення. Відтак, особистість як носій нормативної свідомості безслідно щезає, поступаючись місцем «розбитій», «затомізованій» людській екзистенції, неспроможній віднайти в собі субстанційного суб'єкта, про який так багато говорили філософи-екзистенціалісти. Вона може мислити, відчувати, захоплюватися власною негацією й «безсенсовістю» існування, але не здатна чітко окреслити власне «Я».

Саме тому в культурі постмодерну поступово формується новий варіант ставлення до людської особистості: антропоцентризм попередніх епох змінюється деантропоцентризмом, або постгуманізмом, що відмовляється від усемогутності, авторитетності й ідеальності людини, її схематизації та «спрощення», або, за словами І. І. Ільїна, «відмова від кастрації», за якої розглядається не вся, не реальна людина, а лише людина розумна (Ільїн, 2001, с. 181). Тобто відтепер культура постмодерну має на меті звернення до такого суб'єкта, яким він є насправді, а не яким його воліють бачити соціальна система, суспільство або навіть він сам. Мультимасштабна криза ідеологій та технологій нанівець спростовує думку про людину як володаря всесвіту, а відчуття хаотичності, розірваності, відчуженості світу породжує образ фіктивного, розпорощеного, гібридного образу людини, яка раз-у-раз «розпадається» на очах.

У контексті постгуманізму (деантропоцентризму) варто зосередити увагу на філософських концепціях відомих французьких постмодерністів — Ж. Бодрійяра та Ж.-Ф. Ліотара. Так, Ж. Бодрійяр слушно зазначав: сучасну культуру вже не можна відрізнити від омани, адже її провідною ознакою є межова «вживленість» ілюзії, імітації або симуляції, що внеможливіє роз-

межування між реальним світом і сферою уяви. Мислитель називає сучасну культуру «світом після оргії» й виправдовує застосування деконструктивістських технік щодо людського «Я» (Ильин, 2001, с. 74). Ж.-Ф. Ліотар у праці «Постмодерні умови: звіт про знання» (1979) акцентує на занепаді в сучасній культурі великих метанаративів, котрі забезпечували б цілісне бачення світу й стабільну ієрархію цінностей. Якщо, на думку філософа, визнати, що розмежування між дійсністю та фікцією більше не існує, а людська особистість стає «метафізичним реліктом», то матимемо «замість суб'єкта, який мислить і будує світ людських цінностей, безособовий потік асоціацій і бажань, який функціонує на рівні каламбурів і метафор» (Скоропанова, 2001, с. 58).

Серед основних екзистенціальних модусів, які є актуальними в умовах глобалізованого світу, окрім «відчуження», привертають увагу «самотність» і «усамітнення» як складові буття людини. Зазначимо, що в розумінні власне екзистенціалістів, зокрема М. Бердяєва, самотність не є результатом суто зовнішніх і випадкових обставин життя людини, а коріниться в самому її бутті, способі існування, і через відчуття самотності людина пізнає свою особистість, усвідомлює власну індивідуальність і несхожість ні з ким. До того ж, екзистенціальна самотність не є соліпсизмом, навпаки, «неодмінно передбачає існування іншого й інших, ворожого, об'єктивного світу» (Бердяєв, 1994, с. 268). «Я» є самотнім не стільки у власному існуванні, скільки перед «Іншими» і серед «Інших». Відтак, екзистенціальна самотність — це постійна ознака людської екзистенції, її не можна подолати навіть крізь призму трансцендентування, тобто через «вихід із себе в іншого, віддзеркалення іншого в собі та себе в іншому» (Бердяєв, 1994, с. 280).

Натомість в епоху постмодерну акцентується на специфіці виявлення самотності в умовах інформатизації та віртуалізації суспільства, осмислюється залежність цього феномену від комунікації в соціальних мережах, позначеної анонімністю, а комунікативні акти у віртуальному середовищі є інформативними та інструментальними. Це перешкоджає досягненню взаємності як умови подолання самотності. Відтак, у постмодернізмі «самотність» варто визначати як екзистенційний стан вимушеної граничної віддаленості від сутнісного центру буття особистості, заперечення взаємності «Я» із власним онтологічним джерелом, що конститує його сутність. Перебувати «на самоті» — означає коритися просторовим умовам тілесності, проте «бути самотнім» передбачає усвідомлення екзистенційної дистанції між «Я» та «Іншим». Отже, у постмодернізмі превалує анонімний модус існування, який інтерпретується як форма індивідуального життя в масі, де людина використовує чужий спосіб існування, заміщаючи його власним. Сучасна культурна ситуація посилює «стирання» особистості, підкреслює множинність «Я» у віртуальному просторі, де складно зберегти свою індивідуальність.

Звергаючись до екзистенціальної філософії Ж.-П. Сартра (Сартр, 2001) можна говорити про такі фундаментальні модуси екзистенції, як: «буття-в-собі», «буття-для-себе» («ніщо»), «буття-для-іншого», «свобода», «вибір»,

«відповідальність», «фактичність» тощо. Так, «буття-в-собі» означає повну тотожність із собою, а «буття-для-себе» обов'язково передбачає ставлення до «Іншого» («буття-в-собі»). Важкий тягар «буття-для-себе» по-різному дає про себе знати людині. Перш за все, він виявляється у фактичності, радикальній випадковості існування людини, її народженні та кінечності буття. Проте випадковість (фактичність) «для-себе буття» відрізняється від випадковості «в-собі буття». Так, «в-собі буття» випадково існує (воно ніколи не виникає й ніколи не зникає), а «для-себе буття» випадково виникає й випадково зникає — народження й кінечність випадкові стосовно свободи «для-себе буття», тому що людина не планує ані свого народження, ані своєї кінечності. Характерно, що проблему свободи Ж.-П. Сартр розглядає в аспекті діалогічного зв'язку «Я» та «Іншого». Справа в тому, що людина прагне саме за допомогою «Іншого» досягти визнання реальності та цінності свого буття. Сама по собі людина була б «нічим», поки її існування та цінність не визнали інші люди. Тобто «буття-для-себе» цілком залежить від «буття-для-іншого». «“Інший”, — зазначає Ж.-П. Сартр, — володіє таємницею того, ким я є. Він дає мені буття, завдяки чому й володіє мною» (2001, с. 207). Отже, «Я» залежне від «Іншого», і, відповідно, ця залежність обмежує свободу людини.

Натомість у постмодернізмі відбувається суттєва деформація фундаментальних екзистенціальних модусів, які виокремлює Ж.-П. Сартр: «буття-для-себе» і «буття-для-іншого» стають одним цілим, а відтак, буття людини, яке розгортається в ситуації завершеного часу, можливе лише завдяки пародії та пастишу. Головною ознакою пародійного модусу є подвійне кодування, або «парадоксальний дуалізм», — постійне пародійне зіставлення двох або більше «текстових світів». Відтак, «буття-для-себе» постійно пародіює «буття-для-іншого» як єдино можливе для свідомості власного буття. Пародія породжує фрагментарність. Пастиш, як і пародія, перетворюють «буття-для-іншого» на «буття-для-себе», імітуючи одиничний (унікальний) комунікативний стиль співіснування, але без прихованого мотиву пародії, без сміху, без будь-якого почуття до об'єкта пародіювання. Пастиш — це своєрідна біла пародія, яка втратила почуття гумору. Виникнення цього феномену в постмодерному дискурсі пояснюється тим, що більше немає сенсу генерувати досвід індивідуальної людської самості, оскільки вже ніхто не має унікального внутрішнього світу, щоб його відтворювати.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо: у культурі постмодерну особлива увага приділяється деформації фундаментальних екзистенціальних модусів: відчуженості, самотності, страху, втечі, розпачу, нереалізованості тощо, а також деструкції людської екзистенції, що виявляється в її розпорошеності, розмитості, амбівалентності, гібридності. Такий образ є результатом відчуженості, хаотичності світу, глобальних політичних і культурних змін і, як наслідок, — кризи особистісного начала. Відтак, у постмодернізмі виникла нова модель постекзистенції — *homo existens*, яка здатна

витримати тотальні трансформації соціуму й культури в надшвидкісному віртуально-цифровому світі, у якому домінують інформаційна філософія й комп'ютерне мислення.

Перспективним напрямом осмислення екзистенціальних модусів крізь призму постмодерністської культури є дослідження означеного феномену в українському аспекті. Так, у контексті постгуманізму (деантропоцентризму), на який орієнтується постмодернізм, варто звернути увагу на національну специфіку, що для вітчизняного культурного простору полягає передусім у постсоцреалістичному статусі. Руйнування традиційної концепції людини в українській культурі кінця ХХ — початку ХХІ ст. найпосутніше відбувається саме крізь призму соцреалістичного минулого, пародіювання, травестування, переосмислення дій, програм, шаблонів та способу життя колишнього «гомо советікуса». Саме проблема постколоніального минулого українського громадянина стає тим чинником, який значною мірою визначає концепцію людини в культурі зазначеного періоду.

Список посилань

- Бердяев, Н. А. (1994). Я и мир объектов: Опыт философии одиночества и общения. *Философия свободного духа*. (с. 230-316.). Москва: Республика.
- Бодрийяр, Ж. (1996). *Симулякры и симуляция*. Москва: Красико-Принт.
- Ильин, И. И. (2001). *Постмодернизм: словарь терминов*. Москва: Интрада.
- Ігнатенко, І. В. (2012). *Філософсько-антропологічний вимір феномена самотності: від модерну до постмодерну*. (Автореф. дис. .... канд. філософ. наук). Київ.
- Клименко, Т. Е. (2011). Экспликация экзистенциальных модусов: Ж.-П. Сартр и постмодернизм. *Омский научный вестник*. Серия: Философские науки, 5 (101), 118-121. Омск.
- Пастушкова, О. В. *Человек фактичный: постмодернизм versus экзистенциализм*. Взято из <http://flatik.ru/chelovek-faktichnij-postmodernizm-versus-ekzistencializm>
- Прокопьева, П. В. *Философия экзистенции в контексте постмодернизма*. Взято из <http://www.dissers.ru/1filosofiya/filosofiya-ekzistencii-kontekste-postmodernizma-metodologicheskij-analiz-specialnost-09-00-11-socialnaya-filosofiya-avtoreferat-dissertacii.php>
- Сартр, Ж.-П. (2001). *Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології*. Колядко, В. І. (Пер. з фр.). Київ: Основи.
- Скоропанова, И. С. (2001). *Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык*. Санкт-Петербург: Невский простор.

References

- Berdyayev, N. A. (1994). *I and the world of objects: The experience of the philosophy of loneliness and communication*. Philosophy of the free spirit. (pp. 230-316.). Moscow: Respublika. [In Russian].
- Baudrillard, Jean. (1996). *Simulacra and Simulation*. Moscow: Krasiko-Print. [In Russian].

- Ilin, I. I. (2001). *Postmodernism: a glossary of terms*. Moscow: Intrada. [In Russian].
- Ihnatenko, I. V. (2012). *Philosophical and anthropological measurement of the phenomenon of loneliness: from the modern to the postmodern (Candidate's thesis)*. Kyiv. [In Ukrainian].
- Klimenko, T. E. (2011). *Explication of existential modes: J.-P. Sartre and postmodernism*. Omsk Scientific Bulletin. Series: Philosophical Sciences. 5 (101), 118-121. Omsk. [In Russian].
- Pastushkova, O. V. *The person is actual: postmodernism versus existentialism*. Retrieved from <http://flatik.ru/chelovek-faktichnij-postmodernizm-versus-ekzistencializm>. [In Russian].
- Prokopyeva, P. V. *Philosophy of Existence in the Context of Postmodernism*. Retrieved from <http://www.dissers.ru/1filosofiya/filosofiya-ekzistencii-kontekste-postmodernizma-metodologicheskij-analiz-specialnost-09-00-11-socialnaya-filosofiya-avtoreferat-dissertacii.php>. [In Russian].
- Sartre Jean-Paul. Koliadko, V. I. (Per.). *Genesis and Nothing: An Essay on Phenomenological Ontology: Translation from French*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Skoropanova, I. S. (2001). *Russian postmodern literature: a new philosophy, a new language*. St. Petersburg: Nevskiy prostor. [In Russian].

UDC 1/14

I. A. Kurilenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
The Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

spring2007@ukr.net

orcid.org/0000-0001-8340-2192

EXISTENTIAL MODES IN THE CONTEXT OF POSTMODERN CULTURE

The aim of the article is to consider specific features of existential modes in the context of the postmodern paradigm.

Research Methodology. The author provides an analysis of postmodern interpretations from the standpoint of "the philosophy of existence", i.e. meaningful observations on the presence of existential modes in the contemporary cultural paradigm held by P. V. Prokopyeva and T. E. Klimenko, and existential issue of deformation modes in the postmodern culture focused by A. V. Pastushkova.

Results. The paper considers the challenging issues on the comprehension of the post-modernism formation from the perspective of existentialism and revealing the genetic connection of these two philosophical systems. Special attention is paid to the deformation of the fundamental existential modes in the postmodern culture: alienation, loneliness, fear, fleeing, despair, lack of implementation and so on, as well as the destruction of the individual, which is manifested in its fragmentation, blur, ambivalence, hybridity. The results indicate that the gradual formation of a new variant of relationship of a human personality occurs in postmodern culture: anthropocentrism of previous eras is replaced

with anthropocentrism or post-humanism, which refuses omnipotent, authority and human ideality, its sketchness and "simplification". It is proved that in the postmodern culture a new model of post-existence has emerged — homo exists, which is able to withstand the total transformations of society and culture in a super-fast virtual-digital world, where information philosophy and computer thinking dominate.

Novelty. The study has enabled a better understanding of the existential modes in the context of the postmodern paradigm. A comparative analysis of the philosophies of the 20th and 21st centuries and their categories has been carried out.

The practical significance. The material in this article can be used for further developments related to the postmodernism research in terms of the existential discourse.

Key words: existence, post-existence, the philosophy of existentialism, post-modern culture, existential mode.

Надійшла до редколегії 24.04.2017